

UTKU ÖZMAKAS

Prens: Machiavelli'nin Muazzam Muamması

UTKU ÖZMAKAS 1986, Bergama doğumlu. Lisans, yüksek lisans ve doktorasını Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. Yazarları arasında Frantz Fanon, Terry Eagleton, Thomas Lemke, Jacques Rancière, Stuart Hall, John Holloway ve Simon Critchley gibi düşünürlerin de bulunduğu yirmiyeye yakın kitabı çevirdi. Halen Uşak Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde çalışmaktadır. Kitapları: *Şiirimizde Milenyum Kuşağı* (Pan, 2008), *Şiir İçin Paralaks* (160. Kilometre, 2013) ve *Biyopolitika: İktidar ve Direniş* (İletişim, 2018).

İletişim Yayınları 2711 • Politika Dizisi 183

ISBN-13: 978-975-05-2584-1

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DIZIN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

UTKU ÖZMAKAS

Prens:
Machiavelli'nin
Muazzam
Muamması

*Her ne kadar Machiavel öldü sansa da bütün dünya,
Onun ruhu Alplerin üzerinden uçup geldi buraya,
Çoktan ölmüş olan Guis de Fransa'dan buraya geldi,
Ülkesini yakından görmek, eğlenmek için dostlarıyla.
Benim adım nefret uyandırabilir bazılarında,
Ama sevenlerim onların sivri dillerinden korur beni,
Bilsinler ki ben Machiavel'im,
Kulak asmayın onlara da sözlerine de,
Benden en çok nefret edenler hayrandırlar bana.*

– CHRISTOPHER MARLOWE, *Maltalı Yahudi*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	9
Önsöz	11
KULLANILAN METİNLERE DAİR NOT.....	17
1 Bir Kez Daha Sus, Machiavelli	19
2 “Güneş Güneşe Karşı”	45
İkileşme.....	48
<i>Virtù</i> ve <i>Fortuna</i>	50
3 Kahkaha, Bellek ve Şiddet	57
İthaf: Niccolò Machiavelli'den Muhteşem Lorenzo de' Medici'ye.....	58
I. Kaç tür prenslik vardır ve hangi yollarla ele geçirilirler?.....	62
II. Mirasa dayalı prenslikler üzerine.....	73
III. Karma prenslikler üzerine.....	81
IV. İskender'in işgal ettiği Dareios Krallığı, İskender'in ölümünden sonra onun ardıllarına niçin başkaldırmadı?.....	94
V. İşgal edilmeden önce kendi yasalarına göre yaşayan şehirler ya da prenslikler nasıl yönetilmelidir?.....	99
VI. Kişinin kendi silahları ve becerisiyle ele geçirdiği yeni prenslikler üzerine.....	106

VII. Başkalarının silahlarıyla ve talihle ele geçirilen yeni prenslikler üzerine	118
VIII. Prensiğin başına alçaklıkla geçenler üzerine	134
IX. Sivil prenslik üzerine	140
X. Bütün prensliklerin gücü nasıl ölçülmelidir?	154
XI. Kilise prenslikleri üzerine	157
4 Savaş Sanatı	173
XII. Kaç tür askerî güç ve paralı asker vardır?	173
XIII. Yardımcı, karma ve öz askerler üzerine	181
XIV. Prens askerî konularda yapması gerekenler	191
5 Sıfat, Maske ve İmge	199
XV. İnsanların, özellikle prenslerin övülmelerine ya da yerilmelerine neden olan şeyler üzerine	199
XVI. Cömertlik ve cimrilik üzerine	211
XVII. Acımasızlık ile merhamet üzerine ve sevilme korkulmaktan daha mı iyidir, yoksa tersi mi?	215
XVIII. Prensler sözlerini nasıl tutmalıdır?	223
XIX. Küçümsenme ve nefretten nasıl kaçınmak gerektiği üzerine	240
XX. Kaleler ve prenslerin her gün yaptığı başka birçok şey yararlı mıdır, yararsız mı?	259
XXI. Prens kendisini saydırmak için nasıl davranmalıdır?	266
XXII. Prenslerin özel danışmanları üzerine	273
XXIII. Dalkavuklardan nasıl uzak durulacağı üzerine	277
6 Sağduyu Sanatı	283
XXIV. İtalyan prensleri niçin devletlerini yitirdiler?	283
XXV. İnsan işlerinde talihin gücü nedir ve talihe nasıl karşı konulabilir?	289
XXVI. İtalya'yı barbarların elinden kurtarmak için çağrı	307
7 Hep Daha, Daha Ötelere	319
KAYNAKÇA	325
DİZİN	331

TEŞEKKÜR

İlk önce elbette bu büyüye kapılmamda büyük payı olan Kemal Atakay'a; "Filozofların yürüdüğü yolları önce şairler yürür" sözünün dünyamdaki karşılığı Turgut Uyar'a; bu kitaba başladığım günden beri yanımda olan ve her heyecanlandığımda anlattığım detayları usanmadan dinleyen Uğur Binici'ye; bir "penceresizliği" paylaştığımız Hasan Güler ve Mustafa Demirtaş'a; İtalyanca kavramlar ve ifadeler konusunda her başım sıkıştığında yardım elini uzatan Sevgi Doğan'a; her zaman yanımda olduğu için Ümit Özger'e; bizatihi varlığıyla bir yaşam kuvveti olmakla kalmayıp üstüne üstlük bazı kaynaklara –ülke, hatta kıta aşırı bile olsa– ulaşmamı kolaylaştıran Emiralp Emre'ye; sohbetinin neşesiyle düşüncenin fitilini ateşleyen "çağrışım deryası" Yasin Karaman'a; hukukla ilgili ilham verici tartışmalarımız için Buket Karaman'a; "düşünce kardeşim" Ferit Burak Aydar'a; Machiavelli keyfinin ilk demlerini birlikte yaşadığımız Savaş Ergül, Bora Erdağı ve Kansu Yıldırım'a; metnin bazı kısımlarına nezaret edip ustalıklı dokunuşunu esirgemeyen Şükür Argın'a; "iki omzum" Tanıl Bora'ya ve cansuyum Bilge Sancı'ya teşekkür ederim.

Önsöz

Machiavelli düşüncesiyle geç *tanıştım* sayılır. Lisans yıllarında pek çok öğrenci gibi ilk önce üstünkörü okuduğum *Prens*, zihnimi bir türlü terk etmeyip zaman içerisinde bir tür kutup yıldızına dönüştü. Kendisini yeniden yeniden okumaya davet etti. Ne var ki, sorun aslında daha kitabın kapağını kaldırmadan başlıyordu. Machiavelli genellikle felsefeci sayılmaz; kitaplarına çoğu zaman felsefi bir eser olarak burun kıvrılır. Hatta *Stanford Üniversitesi Felsefe Sözlüğü*'nün düşünüre ayırdığı madde, “Neden Machiavelli üzerine bir madde var?” sorusuyla açılır.

Düşünce söz konusu olduğunda katı ayrımlar hususunda şüphe kanallarını açık tutmak gerekir. İbn-i Haldun, Freud ve Lacan ile aynı soydan geliyor Machiavelli; felsefenin “dışı”ndan gelip “içeri”yi dönüştürme gücüne sahip olan ve sayısı bir elin parmaklarını geçmeyen “barbarlar” soyundan. Bu barbarların hepsi, getirdikleri yeni dille verili düşünme gramerini, üsluplarını ve teamüllerini tehdit eden, sarsan ve son kertede dönüştüren bir düşünce armağan eder. Bu nedenle, söz konusu “barbarlık” vahşiliğin değil, medeniyetin hanesine yazılır; çünkü medeniyet, tam da bu atılım sayesinde sınırlarını gözden geçirir ve kapsamını genişletir. Öyleyse Machiavelli’den en genel anlamıyla “filozof” diye bahsetmekte neden tereddüt edelim ki?

Prens'e "hayranlığım" zaman içerisinde gitgide büyüdü ve beni başka metinlerle konuşmaya zorladı. İyi bir metin, okurunu kendinden başka metinler okumaya sevk eder. Bu kitap da aslında tam olarak bunu yapmıştı; ama biraz dolaylı bir yolla. Böyle durumlarda genellikle ilk çare düşünürün diğer kitaplarının kapağını kaldırmaktır; gelgelelim, insanı şaşkına çeviren o tuhaf yapısı ve manyetik etkisi yüzünden *Prens*'ten bir türlü kopamıyordum. Onu "ele geçirememek", "özümseyememek" beni rahatsız ediyordu. Evet, okuduğumu anlıyordum, "terminolojiye boğulmamıştı", hatta bir felsefe kitabı için çok sade ve basit bir dili vardı. Yine de "bir yerde", çekirdeğine nüfuz etmekte, kurduğu mantığı anlamakta tuhaf bir güçlük çekiyordum. Sanki bir şeyler eksikti; satır aralarında saklanmış o gizli bölgeyi keşfetsem kitap bana anahtarını sunacaktı. Adam Phillips'ın dediği gibi "kavrayamamak habis bir acizliktir." Bu lanetli kitap tarafından zehirlenmiştim ve irini içimden atmam gerekiyordu.

Dolayısıyla benden çok daha önce bu metinle *cebelleşen* büyük zekâlara başvurmaya karar verdim. Daha temel ve basit kitaplardan başlayabilirdim ama tamamen bir tesadüf eseri elime Louis Althusser'in *İki Düşünür* kitabı geçti. Avuntu bulma hayallerim de böylece suya düştü! Althusser beni çok daha büyük bir belanın içine savurdu. Bir yandan Althusser'in, öte yandan Machiavelli'nin büyüklüğüyle uğraşmam gerekiyordu. Beceremedim. Her felsefe öğrencisinin zaman zaman hissettiği o hayal kırıklığıyla dümenimi başka rotalara çevirdim. *Prens* kıtasına ilk çıkarma girişimim başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Lisans eğitimim bittikten sonra bir yazı için Machiavelli'ye geri dönmem gerekti; mistik değil, maddi bir biçimde çağırıldı beni Machiavelli. Ondan yaptığım birkaç alıntı iktidarın doğasına ilişkin genel geçer bir fikir vermek içindi. Bu esnada Türkçedeki çeşitli *Prens* çevirilerini toplamak gibi bir alışkanlık edinmiştim. Hatta doğum günlerimde elimde olmayan çevirileri hediye etmek, arkadaşlarım için bir kolaylık haline geldi. Üç arkadaşımın birlikte bir dergiye Machiavelli özel sayısı hazırlamak, *Prens*'i yeniden çevirip kitap üzerine yazılmış önemli yazıların eklendiği özel bir edisyon yapmak gibi birtakım başa-

rısız projelerle bir süre oyalandım. Bu arada verdiğim derslerde özel bir iştahla bu kitaptan “bahsetmeye” devam ettim. Bir anlamda bu keyifli acizliği cebimde taşımaktan hiç bıkmadım.

Çattığım kayanın sertliğini anlayıp yeniden ikincil literatüre dönmem uzun sürmedi. Ne var ki bu defa şansım yaver gitmişti. Bu süre içerisinde başka metinlerle hemhal olmam, Machiavelli kalesini kuşatmak için yeni düşünsel araçlar sundu. Üstelik bu sefer yanımda çok iyi bir yardımcı vardı: Leo Strauss. Onun *Thoughts on Machiavelli*'si kendi başıma aşamayacağım pek çok duvarı aşmamı, kale burçlarını ele geçirmemi sağladı. Bu esnada Berlin, Skinner ve Mansfield gibi isimlerin klasikleşmiş metinleri de imdadıma koştı; her biri yeni bir kapıyı araladı. Ne var ki, araya doktora çalışmalarım girdi ve ikinci seferimden geriye sadece önemli ipuçları kaldı. Machiavelli'ye bir kez daha, ama geçici olarak veda ettim.

Üçüncü atılımı *Biyopolitika: İktidar ve Direniş* kitabımı yeni bitirmişken, akademik mecburiyetler tarafından makale yazmaya sürüklendiğim bir zamanda yaptım. “Heybemde ne var?” diye bakınırken elimde bir Machiavelli yazısı için epeyce malzeme olduğunu gördüm. Bunları biraz kurcalarsam bir makale “çıkartabileceğime” karar verdim. Isınma turları atmak için notlarımın çıktısını aldım. Defterime not ettiğim bazı kitapları kurcalamaya başladım. Derken kendimi makale değil, bu kitabı yazarken buldum. Kısacası, bu *uzun tanışma* faslı elinizdeki kitapla bir form buldu.

Tabii bu muammalı ve hatta tabiri caizse “şeytani” metne dair –başta yukarıda adını saydıklarım olmak üzere– oldukça *yüklü* ve *yoğun* bir ikincil literatür var. Üstelik bunların bazıları verdikleri tarihsel detaylar, izini sürdüğü patikalar, felsefi ve politik keşifleriyle gerçekten etkileyici metinler. Onların zenginliği karşısında yeni bir şey söylemek epey güç. Yine de bu kitapların veya makalelerin içgörülerini bir zeminde buluşturmak, bazen takip etmedikleri patikaların izini sürmek, bazense onlara itiraz etmek; yani Ockhamlı'nın öğüdünü tutmamak için beni kışkırtan yine Floransalı oldu. Manyetik etkisi bir kez daha devreye girdi.

Bu kitap, Machiavellici siyasetin savunusu değil, söz konusu siyasetin tarihsel kaynaklarının ve düşünsel imkânlarının yarattığı *heyecanı paylaşma denemesidir*. Başka bir deyişle, yalnızca bir kılavuz yazmaya çalıştım. Bu nedenle bazen tarihsel detaylara yakından bakmam, bazen bir kavramın salt felsefi izini sürmem, bazense günümüz siyasal sahnesini anlamak için anakronik spekülasyonlara başvurmam gerekti. Bu bakımdan Strauss'un *Philosophy and Law*'da dillendirdiği şu ilkeye sadık kalmaya çalıştım: "Felsefe tarihinde hiçbir araştırma yoktur ki, aynı zamanda *felsefi* bir soruşturma olmasın."

Yukarıda adı anılan üstatlardan daha iyisini yazmak haddime olmadığına göre, hiç olmazsa Machiavelli'yle maceramdan söz etmek, –yıllarca verdiğim derslerde deneyimlediğim üzere– sosyal bilim metinleriyle ilk kez karşılaştığında afallayan –ve bu şaşkınlığın sonucunda çoğunlukla metinlere mesafe alan– öğrencilere kendimce ekmek kırıntıları bırakmanın bir yolu olabilirdi: Sadece *Prens*'i anlama değil; aynı zamanda sizi çarpan, zorlayan, ilk etapta kuşatamadığınız bir metin karşısında *hevesini kaybetmeme kılavuzu* olarak da.

Kılavuzun yol haritasıysa şöyle: "Bir Kez Daha Sus, Machiavelli" başlıklı birinci bölümünde *Prens*'in çevresinde yüzyıllardır biriken yorum çeşitliliğini özetlemeye, muammanın nasıl dallanıp budaklandığını göstermeye ve böylelikle onu önce dışarıdan kuşatmaya çalışıyorum. Bu esnada da kitap boyunca izini süreceğim ve "sessizlik stratejisi" adını verdiğim düşüncenin temellerini göstermeyi amaçlıyorum. "Güneş Güneşe Karşı" başlıklı ikinci bölümdeyse düşünürün ikili öğretisini, bu vesileyle de en bilinen iki kavramını, yani *virtù* ile *fortuna*'yı ele alıp bunların mahiyetine dair bir not düşünüyorum. "Kahkaha, Bellek ve Şiddet" başlıklı üçüncü bölümden itibaren özgün planını izleyerek kitabı satır satır çözümlemeye başlıyorum. Bu bağlamda *Prens*'in ilk on bir bölümünü ele aldığım bu kısımda "ironi", "politik bellek", "şiddet", "din", "sözleşme" ve "karşılaşma" gibi kavramların yerini tespit etmeye çalışıyorum. "Savaş Sanatı" başlıklı bölümde kitabın on iki, on üç ve on dördüncü bölümlerini ele alıyor; düşünürün ordu hak-

kındaki iddialarının bürokratik hayatındaki öz ordu hevesiyle nasıl örtüşüğünü göstermeye çalışıyorum. On beş ile yirmi üçüncü bölümler arasındaki kısmı incelediğim “Sıfat, Maske ve İmge” başlıklı bölümdeyse “yanıltma politikası”, “erdem”, “so-mut gerçeklik” ve “maske” gibi kavramlara bakmanın yanı sıra düşünürün en bilinen metaforlarından olan “tilki ile aslan”ın (ve dolayısıyla “kurt”un) izini sürüyorum. “Sağduyu Sanatı” başlıklı bölümdeyse “sağduyu”, “talih”, “astroloji” ve “kozmo-loji” gibi temel kavramların mahiyetini belirlemeye çalışıyorum. “Hep Daha, Daha Ötelere” başlığını taşıyan son bölümdeyse sessizliğin felsefi kıymeti ve politik anlamını ortaya koymaya çalıştım.

Sonuç olarak, elinizdeki kitabın amacı, *Prens* gibi üzerine binlerce metin üretilmiş, cebinizde ünlem işaretleri olmadan okumanın olanaksız olduğu bir klasiği eksiksiz şekilde çözümlemek değil, yalnızca kavrayamamanın habisliğinin, aslında düşüncenin ebedi öğrencisi olmaya karar verenler için ne kadar iyi bir öğretmen olabileceğini göstermek. Belki de vazgeçmemek, en iyi okuma stratejisidir ve meyvesini bir gün verir.

KULLANILAN METİNLERE DAİR NOT

Kitap boyunca *Prens*'e sıkça müracaat ettiğim için alıntılar göstermenin pratik yolunu tercih ettim. Kaynakçada yer verdiğim Kemal Atakay çevirisini standart kabul ederek alıntılardan sonra parantez içinde sayfa numarasını verdim. Bunun dışında Allan Gilbert ve Peter Bondenalla'nın İngilizce çevirilerinden faydalandım. Kitabın İtalyancası içinse Barbara Editore'den çıkan açıklamalı versiyonun yanı sıra L. Arthur Burd'ün eleştirel edisyonunu kullandım.

Prens dışındaki Machiavelli metinlerindeyse kaynakçada yer verdiğim, Allan Gilbert'in çevirip yayıma hazırladığı *Machiavelli: The Chief Works and Others* adlı üç ciltlik toplu eserlere başvurduğum. Orijinal numaralandırmadan ötürü ciltleri ayrıca belirtmeme gerek kalmadı. Bir de düşünürün özgün adı *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler* olan eserini, geleceğe uyarak *Söylevler* şeklinde kısaltarak kullandığımı not etmeliyim.

Prens haricindeki metinler için standart referans sistemlerinden birini tercih ettim.

Bir Kez Daha Sus, Machiavelli

Ben ne güzel işerim güneşe karşı
Arkamda medrese duvarı önümde çarşı
Bir sürekli kaşınmadır yaşadığım
Törelere ve alışkanlığa karşı

– TURGUT UYAR

Machiavelli üzerine yazılmış en etkileyici kitaplardan birine imza atmış Leo Strauss, kitabının ilk bölümünde bir uyarıda bulunur okuruna: Machiavelli'nin yalnızca konuştuklarına değil, aynı zamanda sustuğu yerlere de kulak vermek.

Machiavelli'ninki mutlak bir sükûnet değildir, bilakis –Strauss'un tabiriyle– “yarım bir sessizlik”tir ve bu nedenle de kulak verilebilir. Zaten Machiavelli de akıllı bir insanın sessizliğini önemli ve anlamlı bulur. Akıllı biri, kamuoyunun genel kanaatiyle uyuşmadığı durumlarda sessizliğini korumayı tercih eder; çünkü sessizlik, hem bir inkâr hem de bir ikrar manasına gelebilir. Önemli bir konudan bahsetmemek, ihtilaflı bir meselede görüşünü beyan etmemek basit bir şekilde “unutkanlıkla açıklanamaz” (Strauss, 1958: 30). Strauss burada dümeni reddin gücüne kırsa da başka bir bakış, askıda kalmanın imkânlarına dikkati çeken bir konum da mümkündür. Sessizlik, kınından gösterişli bir şekilde çıkmış bir reddi değil, eylem envanteri üzerine esaslı bir tefekkürü de gösteriyor olabilir.

Sessizlik stratejisi, Machiavelli'nin düşüncesinin dayandığı ikiliklerden yalnızca birini açığa vurur aslında. Sessiz kalmak, ikrar ile reddi aynı potada eriterek, olası avantajı korumayı sağlar. Bu bir riyakârlık değil, taktiktir ve siyaset ancak tak-

tiklerin adım adım hayata geçirildiği genel bir strateji izlendiği sürece başarılı bir etkinlik olabilir. Böyle bakınca sükûnetin bir heyecanı düzenleme girişimi olduğu söylenebilir ve başarıya giden yoldaki fırsatlar ancak yeni durumun yarattığı heyecana kapılmamış bir akıl tarafından görülebilir. Tabii, burada hemen bir uyarıda bulunmak gerekir: Sessizlik, ehil olmayan elerde kolaylıkla bir riyakârlık stratejisine ya da mistik bir apatiye dönüşebilir.

Machiavelli düşüncesi, –ileride değineceğimiz üzere– bu türden ikilikler etrafında örülmüştür. İki öge arasında kurulan hareketli köprüler, Floransalının istediği her düşünsel adaya ya da bölgeye kolaylıkla keşif ziyaretine gidebilmesini sağlamıştır. *Prens*'in daha ithafında beliriverir ikilikler; pozisyonuna dair ilk ipucunu da zaten burada verir. Prenslere öğüt verme ehliyetini nereden edindiğini, yani bu kitabı neden yazdığını açıklarken, çağında “olup bitenler konusunda uzun bir deneyim” ve “eskiden olanları sürekli okuma yoluyla edindiği” (37) bilgilerden bahseder. Dolayısıyla siyasete ilişkin bilgisinin kaynağı hem hayati hem kitabidir. Bunu diklemesine kesen başka bir ikiliği daha devreye sokar hemen. Onu bu yola baş koymuş başka yazarlar ve düşünürlerden ayıran önemli bir özellik daha vardır. Halkın yapısını anlayabilmek için tıpkı bir manzara ressamı gibi hem “ovada alçak bir konumda” durabilmek hem de “dağların tepesine çıkabilmek” (38) gerekir. Eksiksiz ve kusursuz bir tasvir, sabit durularak yapılamaz çünkü. İki perspektifi bir araya getirebilecek, mücehhez bir zekâ gerekir. Machiavelli, kendisinden öncekilerden farklı olarak her iki konumda da bulunmuş, farklı deneyimler edinmiştir.

İlginç bir şekilde ithaf kısmı üçüncü bir ikiliği anarak biter; ama bu ilk bakışta görülebilecek, metinden ilk okuyuşta “sökülebilecek” bir ikilik değildir. İthafın son cümlesinde “haksız yere büyük ve sürekli bir talihsizliğe katlandığı”ndan (38) söz eden düşünür, ilk iki ikilikte (“deneyim/kitabı bilgi” ve “dağ/ova”) aslında kendi “beceri”sinden, yani düşüncesine hayat veren temel kavram olan *virtü*'sünden söz etmiştir. *Virtü*, bir bakıma bu ikiliklerin üstündeki bir örtüdür. İthaftaki son ikili-